

Analyzing [mə] as a Modal Element in Laki

Sheida Daraee¹, Shoja Tafakkori Rezayi², and Yunes Azizian³

1. M.A. Student in Linguistics, Department of English Language and Linguistics, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: sheidadaraee@hotmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor of Linguistics, Department of English Language and Linguistics, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran. E-mail: sh.tafakkori@razi.ac.ir
3. Assistant Professor of Linguistics, Department of English Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: y.azizian@scu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history**Received:** 07 Apr 2024**Received in revised form:** 06 Jun 2024**Accepted:** 08 Jun 2024**Published online:** 22 Jun 2025**Keywords:**

Laki,
modal auxiliary verb,
deontic modality,
dynamic modality,
mood.

"Mood" or "modality" is one of the linguistic tools for conveying concepts such as necessity, obligation, probability, commitment, and assumption in language. Since a complete description of an event or state is not possible solely through the use of verbs or nominal groups, modality is a desirable solution in all human languages to convey concepts. Understanding the types of mood is an opening for discovering the capabilities of human language. The present study is the first theory-based study on modality in Laki, which addresses the modal aspects of the [mə] element within the framework of Palmer's (2001) views. This word, in addition to its lexical meaning of "to want", also has a modal nature and can be assigned as a modal auxiliary verb. The research was conducted using a descriptive-analytical method. Linguistic data were collected through the author's linguistic intuition and compared with their equivalents in Persian, Kurdish and English. After identifying [mə] as a modal auxiliary verb in Laki, its modality types were determined based on Palmer's (2001) framework. Finally, in order to better understand its roles, the syntactic positions of its different roles in sentences were determined. Based on some evidences like: equivalence of [mə] with modal auxiliary verbs in Persian and English, the traditional non-inflectability criterion of modals, and etc. [mə] can be considered as a modal auxiliary verb in Laki. Because of different applications of modals, this term has various roles, including a lexical role as a verbal element "to want", a semantic role for expressing concepts of necessity and obligation, as well as a syntactic one for indicating future tense. Analyzing [mə] in Laki demonstrated that this element is a modal auxiliary verb, in addition to its lexical meaning "to want". It is also a syntactic tool for representing the future tense; and its modality changes when pronounced differently in specific contexts.

Cite this article: Daraee, Sh., Tafakkori Rezayi, Sh., & Azizian, Y. (2025). Analyzing [mə] as a modal element in Laki. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 13(2), 35-52. <http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10472.1758> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/jlw.2024.10472.1758>

Publisher: Razi University

Introduction

Modality, or modal expression, is one of the linguistic tools for conveying concepts such as necessity, obligation, probability, commitment, and assumption in language. A complete description of an event or state is not possible solely through the use of verbs or nominal groups, and the interpretation of sentences with modal elements is fundamentally different from those without them. Modal expression is a desirable solution in all human languages for accurately conveying concepts. Studies show that modal elements in some languages only have a syntactic role, while in others, they only express semantic roles, and in another group of languages, they take on both syntactic and semantic roles. Therefore, due to the intertwining of these two roles, they cannot be simply classified as either semantic or syntactic, and today, most researchers in this field, including Palmer, Hacquard, Cinque, Kratzer, Portner, and Saeed, consider modal elements to be syntactic–semantic. Understanding the various types of modality illuminates more capabilities of human language, and linguistic research, in addition to documenting and preserving local languages, serves as a touchstone for evaluating and consolidating existing linguistic theories.

As of the writing of this article, no theory-based research has been conducted on modality in Laki. Nevertheless, considering the genetic relationship between Persian, Kurdish, and Laki, and the possibility of structural similarities among them, modality in Laki remains a viable area of research.

The present study is the first theory-based research on modality in Laki, which analyzes modality of the element [mə] based on the framework of Palmer's (2001) view. Palmer (2001) provided a general classification of modalities. He believed that modal expressions are syntactic–semantic and conceptualized modal concepts in interaction with semantic propositions. In the first step, he distinguished between two general types of modality: propositional modality and event modality. Propositional modality pertains to the speaker's attitude toward the truth value of the related proposition and includes epistemic and evidential modality. Event modality, on the other hand, relates to events that are not yet real and have not yet occurred but are probable. This type includes deontic (obligatory) and dynamic modality. In this classification, each type of modality has subtypes that enable us to describe linguistic propositions precisely.

Amouzadeh and Rezaei (2012) argue that in Persian, some syntactic elements such as tense also have a modal role, too. Rahimian and Amouzadeh (2013) consider Palmer's (1990) views valid for explaining and classifying modality by examining examples of modal verbs in Persian. Moradi (2012) has also identified modal auxiliary verbs in Sorani Kurdish based on Palmer's (1990) framework. Labafan Khosh and Darzi (2013) have determined the syntactic position of auxiliary verbs of possibility and necessity in Persian. Naghzgoy Kohan and Naghshbandi (2014) have identified the modal verbs in Horami based on Palmer's (1990) and (2001) frameworks. Rahimian (2011) considers modal auxiliary verbs in Persian include "bāyad" (must), "shayad" (become), "tavānestan" (can), and "khāstan" (want). Mirzaee (2020) considers modality and polarity to have common capabilities for expressing modal concepts. Mirza Beigi and colleagues (2019) have listed fifteen different modal states for modality in Kurdish Khezeli. Eilkhani Pour (2015) also considers modality to be subject to examination with the help of syntactic, semantic, and pragmatics.

Methods

The research was conducted using a descriptive–analytical method. Linguistic data were collected through the author's linguistic intuition and compared with their equivalents in Persian, Kurdish and English. After identifying [mə] as a modal auxiliary verb in Laki, its modality types were determined based on Palmer's (2001) framework. Finally, in order to better understand its roles, the syntactic positions of its different roles in sentences were determined.

Results

By presenting evidences, including: (a) equivalence of [mə] with modal auxiliary verbs in Persian and English, (b) traditional criterion of the non-inflectability of modal words, (c) quadruple characteristics of modal verbs in Persian, and (d) the commuting terms feature of modal auxiliary verbs, [mə] can be considered as a modal auxiliary verb in Laki. Since modal elements have different applications, this term has various roles depending on context, including a lexical role as a verbal element “to want”, a semantic role for expressing concepts of necessity and obligation, as well as a syntactic tool for indicating future tense.

Conclusion

Analyzing [mə] in Laki showed that this term, in addition to its lexical meaning "to want", also functions as a modal auxiliary verb. Furthermore, [mə] is a syntactic tool in representing the future tense in Laki. Additionally, the modality of this verb changes when pronounced differently in specific contexts; for instance, in contexts with deontic or obligatory modality, its modality shifts from obligatory to dynamic by changing its stress and emphasis.

Then, based on the principles of universal hierarchy of projections by Cinque (1999), the syntactic positions of this element have been determined, and its semantic differences have been identified due to the presence of various syntactic positions. Specifically, when [mə] is positioned lower than the little verb, it means as a lexical verb, in root and volitive projections place, beside the syntactic role of tense, it expresses concepts of necessity and obligation, respectively.

Ethical Considerations

Not applicable

Funding

Not applicable

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

تحلیل [mə] به مثابه یک عنصر وجهی در لکی

شیدا دارایی^۱ | شجاع تفکری رضایی^۲ | یونس عزیزیان^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه زبان انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: sheidadaraee@hotmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. رایانامه: sh.tafakkori@razi.ac.ir

۳. استادیار، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: y.azizian@scu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

وجهیت یا وجه‌نمایی یکی از ابزارهای زبانی برای انتقال مفاهیمی همچون الزام، اجبار، احتمال، تعهد و فرض در زبان است. از آنجاکه توصیف کامل رویدادها یا وضعیت‌ها صرفاً با استفاده از فعل یا گروه اسمی امکان‌پذیر نیست، وجه‌نمایی راهکاری مطلوب در همهٔ زبان‌های بشری برای انتقال دقیق این مفاهیم است. شناخت انواع وجه روزنه‌ای به‌سوی کشف بیشتر توانمندی‌های زبان بشر است. پژوهش پیش‌رو نخستین مطالعهٔ نظریه‌بنیاد دربارهٔ وجهیت در لکی است که در آن ابعاد وجهی عنصر [mə] در چارچوب آرای پالمر (۲۰۰۱) بررسی می‌شود. این واژه علاوه بر معنای واژگانی خواستن ماهیتی وجهی دارد؛ بنابراین، می‌توان آن را فعل کمکی وجهی قلمداد کرد. بررسی معنایی این عنصر وجهی بیانگر آن بود که فعل کمکی مذکور وجهیت‌های تکلیفی و پویا را در این زبان بازنمایی می‌کند. از آنجاکه لکی جزو زبان‌هایی است که فعل کمکی مشخصی برای زمان آینده ندارد، واژه [mə] علاوه بر نقش معنایی وجهی، در برخی بافت‌ها، بازنمایی دستوری زمان آینده را بر عهده دارد. همچنین در این پژوهش مشخص شد که معناهای مختلف این عنصر به حضور آن در جایگاه‌های نحوی مختلف مربوط می‌شود.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۳/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۱۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۴/۱

کلیدواژه‌ها:

لکی،

فعل کمکی وجهی،

وجهیت تکلیفی،

وجهیت پویا،

وجه.

استناد: دارایی، شیدا؛ تفکری رضایی، شجاع؛ عزیزیان، یونس (۱۴۰۴). تحلیل [mə] به مثابه یک عنصر وجهی در لکی. *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۱۳ (۲)، ۳۵-۵۲

<http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10472.1758>

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان

DOI: <http://doi.org/10.22126/jlw.2024.10472.1758>

۱- مقدمه

«وجهیت»^۱ و «وجه»^۲ مقوله‌هایی به‌هم‌پیوسته و مرتبط هستند. این دو، زیر عنوان کلی‌تر مقوله‌های وجهی^۳ قرار می‌گیرند و در متون زبان‌شناختی گاه به‌جای هم و گاه در دو مفهوم متفاوت به کار می‌روند. در برخی زبان‌ها مقوله‌های وجهی تنها نقش معنایی دارند و با یک مقوله‌واژگانی نمایش داده می‌شوند و در برخی دیگر فقط نقش دستوری دارند؛ یعنی بازنمایی آن‌ها از طریق وندهاست. اما در میانه این طیف، زبان‌هایی هستند که مقوله‌های وجهی را در بافت‌های مختلف، گاه در نقش معنایی و گاه در نقشی دستوری به کار می‌برند. بنابراین، نمی‌توان مقوله‌های وجهی را صرفاً معنایی یا دستوری دانست. زبان‌شناسان بر این باورند که مقوله‌های وجهی هم نحوی و هم معنایی‌اند و رویکردی صرفاً نحوی یا معنایی نمی‌تواند ابعاد مختلف توصیفی و نظری آن را روشن سازد؛ در نتیجه، در بیشتر پژوهش‌های اخیر، پژوهشگران در بررسی مقوله‌های وجهی، رویکردی میان‌حوزه‌ای در پیش گرفته‌اند.

پالمر^۴ (۲۰۰۱) انواع وجهیت را به‌صورت کلی دسته‌بندی کرده است. او با اعتقاد به اینکه مقوله‌های وجهی، مقوله‌هایی نحوی-معنایی هستند، مفاهیم وجهی را در تعامل با گزاره‌های معنایی دانسته و در گام نخست، دو نوع کلی وجهیت گزاره‌ای^۵ و وجهیت رخدادی^۶ را از هم بازشناخته است. وجهیت گزاره‌ای با نگرش گوینده درباره ارزش صدق گزاره مرتبط است که دو وجهیت معرفتی^۷ و وجهیت گواه‌نمایی^۸ را شامل می‌شود. وجهیت رخدادی نیز با رویدادهایی در ارتباط است که محقق نشده و هنوز اتفاق نیفتاده‌اند؛ اما وقوع آن‌ها محتمل است. این نوع وجهیت، وجهیت‌های تکلیفی (الزامی)^۹ و پویا^{۱۰} را دربرمی‌گیرد.

سعید^{۱۱} (۲۰۰۹) نیز معتقد است که وجه همان وجهیت نیست و در زبان‌ها برای بازنمایی این دو، از ابزارهای مختلفی استفاده می‌شود. به‌عقیده او، هرگاه تمایزات مقوله‌های وجهی در صرف فعل نمایان شود و این مفهوم از طریق ابزارهای صرفی-نحوی منعکس شود، به آن وجه می‌گوییم. وجه با اعمال وندهای تصریفی بر فعل جمله منعکس می‌شود. اما هرگاه در زبانی برای بیان مقوله‌های وجهی از مقوله‌های واژگانی و ابزارهای حاشیه‌ای مانند فعل‌های کمکی وجهی یا صورت‌های واژگانی مثل قیده‌ها استفاده شود، مفهوم وجهیت مطرح است (رضایی و بهرامی، ۱۳۹۴؛ همایون‌فر، ۱۳۹۲). بنابراین، تفاوت وجهیت با وجه در این است که وجهیت مقوله‌ای معنایی و وجه مقوله‌ای دستوری است.

پژوهش پیش‌رو نخستین مطالعه نظریه‌بنیاد درباره وجهیت در لکی است که در آن ابعاد وجهی عنصر [mə] در چارچوب آرای پالمر (۲۰۰۱) بررسی می‌شود. دبیرمقدم (۱۳۹۲) لکی را جزو شاخه غربی شمالی زبان‌های ایرانی دسته‌بندی می‌کند و آن را در مقایسه با زبان‌های اروپا-آسیا و زبان‌های جهان، دارای مؤلفه فعل‌میانی^{۱۲} قوی می‌داند و نظام مطابقت آن را عموماً جزو طبقه کنایی-مطلق^{۱۳} دسته‌بندی می‌کند. داده‌های این پژوهش با توجه به ماهیت آن، براساس شم زبانی یکی از نویسندگان که گویشور بومی زبان لکی است، از گونه زبانی بخش مرکزی شهرستان دلفان^{۱۴} برگزیده شده است.

لایتز^{۱۵} (۱۹۷۷) معتقد است مفهوم زمان در همه زبان‌ها بازنمایی یکسانی ندارد؛ برخی زبان‌ها با مقوله‌های دستوری و برخی دیگر به کمک ابزارهایی مانند مقوله‌های وجهی زمان را نشان می‌دهند. به نظر می‌رسد در لکی نیز بازنمایی زمان آینده بر عهده مقوله وجهی است و عنصری دستوری در این زمینه نقشی ندارد. در لکی فعل کمکی نشانه زمان آینده وجود ندارد و در این زبان از صورت مضارع فعل برای بیان مفهوم آینده استفاده می‌شود. داده‌های زیر از دبیرمقدم (۱۳۹۲) نشان‌دهنده این ویژگی در لکی هستند. در این جملات، بافت

1. modality
2. mood
3. modal categories
4. F. R. Palmer
5. propositional modality
6. event modality
7. epistemic
8. evidential
9. deontic
10. dynamic
11. J. Saeed
12. SVO (Subject-Verb-Object)
13. ergative-absolutive

۱۴. نورآباد لرستان، گونه مورد استفاده طوایف نورعلی و میربگ

15. J. Loyns

کاربردی عامل تعیین کننده در تشخیص معنای جمله، مضارع یا آینده بودن آن است.

1. m-uʃ-im.

۱ش ج-گوی-اخباری
«می گوییم/خواهیم گفت.»

2. ʔæ pɪa m-a-i.

۳ش م-آی-اخباری مرد آن
«آن مرد می آید/خواهد آمد.»

(دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۸۶۹-۸۷۰)

همچنین ایوتوندی (۱۳۹۹) در توضیح ساخت زمان آینده در لکی، علاوه بر بن مضارع، فعل واژگانی [mə] به معنای خواستن را جزو ساخت زمان آینده می داند. در جمله (۳)، [mə] به همراه صورت مضارع فعل نشستن، به صورت فعل کمکی پیش از فعل اصلی جمله ظاهر شده است و به انجام عملی در زمان آینده اشاره دارد.

3. mə be-niʃ-em.

۱ش م-نشستن-التزامی خواه
«می خواهیم بنشینم.»

ایوتوندی (۱۳۹۹) تنها به حضور این واژه در ساخت زمان آینده اشاره کرده است؛ درحالی که واژه [mə] علاوه بر اشاره به زمان آینده، در جملات متفاوت بیانگر مفاهیم دیگری است. در جمله (۴)، [mə] به معنای خواستن است و همانند مقوله های فعلی، شناسه تصریف فاعلی گرفته و صرف شده است.

4. me=m kətaw-i bə-sin-əm.

۱ش م-خریدن-التزامی نکره-کتاب واژه بیست ۱ش م-خواه
«می خواهیم یک کتاب بخرم.»

در جمله (۵)، [mə] مفهومی کاملاً متفاوت از دو کاربرد پیشین دارد. در این جمله، [mə] نه به زمان آینده اشاره دارد و نه معنای واژگانی آن مدنظر است، بلکه ابزاری است که مفاهیمی مانند اجبار و الزام را به مفهوم جمله افزوده است؛ ابزاری که نبود آن، مفهوم، نوع برداشت و پیام جمله را تغییر می دهد. در داده های پیشین، به دلیل ویژگی های صوری و محدودیت های بافتی این واژه، مفاهیمی چون اجبار یا الزام در انجام گزاره استنباط نمی شود؛ اما [mə] در داده (۵) بر وجود اجبار و الزام در انجام کاری دلالت دارد.

5. mə dari-ʔæ=t ʔæ sər væxt b-æ-i ta xu byn-a.

۲ش م-شدن خوب تا ۲ش م-خوردن-التزامی وقت سر به واژه بیست ۲ش م-ج-دارو باید/می بایست
«باید داروهایت را به موقع بخوری تا خوب شوی.»

به نظر می رسد کاربردهای متفاوت این واژه، آن را در دسته ویژه ای از کلمات جای می دهد که علاوه بر نقش دستوری، نقش های معنایی دارد. در این پژوهش تلاش بر این است که برمبنای رویکرد پالمر (۲۰۰۱) درباره وجهیت، به پرسش های زیر پاسخ دهیم: ماهیت واژه [mə] در لکی چیست و آیا می توان آن را یک فعل کمکی وجهی به شمار آورد؟ اگر پاسخ این پرسش آری است، این پرسش ها نیز مطرح می شود: این فعل کمکی وجهی برای بیان چه مفاهیمی در لکی استفاده می شود؟ نوع وجهیت بیان شده با این عنصر چیست؟ سبب این همه تفاوت معنایی در این عنصر چیست؟

این مقاله در پنج بخش تنظیم شده است: در بخش نخست که با نام مقدمه از نظر گذشت، مسئله پژوهش بیان شد و ضمن ارائه توصیفی اجمالی از برخی اصطلاحات کلیدی، پرسش های پژوهش نیز ذکر شد. در بخش دوم پیشینه پژوهش را معرفی کرده ایم. در بخش سوم نیز کلیات روش پژوهش مورد استفاده در این مقاله و مفاهیم نظری مورد استناد برای تحلیل داده ها بیان شده است. داده های مورد نظر این مقاله نیز در بخش چهارم به تفصیل و مستدل توصیف و تحلیل شده اند. در نهایت، بخش پنجم به جمع بندی و نتیجه گیری اختصاص یافته است.

۲- پیشینه پژوهش

مطالعات مربوط به وجهیت، در دهه‌های اخیر جایگاه ویژه‌ای در پژوهش‌های زبان‌شناختی پیدا کرده‌اند. این بررسی‌ها در ایران بیشتر درباره زبان فارسی بوده است؛ اما به تازگی زبان‌شناسان در این زمینه پژوهش‌هایی درباره برخی از زبان‌ها و گویش‌های ایرانی انجام داده‌اند. از طرفی، پژوهش‌های علمی بسیاری درباره وجهیت در زبان انگلیسی به ثبت رسیده‌اند که از برجسته‌ترین آن‌ها می‌توان به پالم (۱۹۸۶، ۱۹۹۰، ۱۹۹۴، ۲۰۰۱، ۲۰۰۴)، پورتنر^۱ (۲۰۰۹)، کراتزر^۲ (۱۹۷۷، ۱۹۸۱، ۱۹۹۱، ۲۰۱۲)، چینکوئه^۳ (۱۹۹۹، ۲۰۰۴) و هکرد^۴ (۲۰۰۶، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱) اشاره کرد. در این پژوهش‌ها ابعاد مختلف دستوری و معنایی وجهیت بررسی شده‌اند.

تا زمان نگارش مقاله حاضر، پژوهشی نظریه‌بنیاد^۵ در مورد وجهیت در لکی انجام نشده است. با این حال، با توجه به رابطه خانوادگی بین زبان‌های فارسی، کردی و لکی و احتمال بودن تشابه ساختاری در این زبان‌ها، مروری بر برخی پژوهش‌های انجام‌شده در فارسی و کردی می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد. در ادامه، برخی از پژوهش‌هایی که وجهیت در زبان‌های ایرانی و زبان فارسی را بر مبنای تعریف دستوری-معنایی بررسی کرده‌اند، از نظر می‌گذرانیم.

رحیمیان (۱۳۹۰) مهم‌ترین و معمول‌ترین راه برای بیان جمله‌های وجهی در زبان‌ها را استفاده از افعال وجهی، قیود جمله و دسته مشخصی از افعال واژگانی دانسته و وجهیت در فارسی امروز را بررسی کرده است. او ضمن ایجاد تمایز میان جنبه‌های مختلف صوری و معنایی، سه نوع وجهیت را در زبان فارسی از هم بازشناخته است که عبارت‌اند از: وجهیت معرفتی، پویا و الزامی که هر کدام توانایی انتقال درجات قوی، متوسط و ضعیف را دارند. او سپس با بررسی ظرفیت وجهی فعل خواستن به این نتیجه رسیده است که این فعل علاوه بر ایفای نقش فعل کمکی ساخت زمان آینده، نقشی مهم در میان عناصر وجهی دارد و برای بیان درجه قوی وجهیت در زبان فارسی استفاده می‌شود.

عموزاده و رضایی (۱۳۹۱) معتقدند که در زبان فارسی برخی مقوله‌های دستوری نقش وجهی نیز دارند. از نظر این پژوهشگران، زمان دستوری صرفاً منتقل‌کننده مفهوم زمان نیست، بلکه در کنار عناصر بافتی و کاربردشناختی مسئول انتقال مفاهیم وجهی نیز است. برای نمونه، زمان گذشته در کنار مسائل کاربردشناختی و بافتی، در جملات شرطی، وجه تمنایی^۶، ماضی التزامی، فرایند انعکاس اشاره‌ای^۷ و جملات فرازبانی^۸، به‌طور ملموس برای انتقال مفاهیم وجهی و نه ارجاعات زمانی به کار می‌رود.

رحیمیان و عموزاده (۱۳۹۲) با بررسی نمونه‌های فعل‌های وجهی زبان فارسی در بیان مفهوم وجهیت، نظرات پالم (۱۹۹۰) در تبیین و دسته‌بندی آن‌ها از نظر نوع و درجه را تأیید می‌کنند و معتقدند که آرای پالم (۱۹۹۰) می‌تواند بعضی از جنبه‌های دستوری-معنایی فعل‌های وجهی زبان فارسی را آشکار کند.

مرادی (۱۳۹۲) پس از توصیف فعل‌های کمکی وجهی در کردی سورانی در چارچوب پالم (۲۰۰۱) معتقد است که هر فعل وجهی در این زبان می‌تواند سه نوع وجه‌نمایی معرفتی، تکلیفی و پویایی را نشان دهد؛ اما فعل‌های وجهی در مرتبه‌های وجه‌نمایی (امکان و الزام) و انواع آن‌ها باهم متفاوت هستند.

لباف‌خوش و درزی (۱۳۹۳) وجهیت را مقوله‌ای نحوی-معنایی می‌دانند که وجه‌نمایی مانند فعل‌های واژگانی وجهی، فعل‌های کمکی وجهی، قیده‌های وجهی و صفات وجهی آن را بیان می‌کنند. این پژوهشگران با نگاهی شاخص‌بنیاد^۹ به فعل‌های کمکی باید و شاید در زبان فارسی، علاوه بر تعیین جایگاه نحوی آن‌ها طبق سلسله‌مراتب فرافکنی^{۱۰} چینکوئه (۱۹۹۹)، با در نظر گرفتن دو خوانش معرفتی و ریشه‌ای^{۱۱} برای فعل کمکی باید، دو جایگاه نحوی متفاوت در نظر می‌گیرند.

نغزگوی کهن و نقشبندی (۱۳۹۵) با پذیرش نظرات پالم (۱۹۹۰، ۲۰۰۱) و با نگاهی دستوری-معنایی به وجهیت، فعل‌های وجهی

1. P. Portner
2. A. Kratzer
3. G. Cinque
4. V. Hacquard
5. theory oriented
6. bouletic modality
7. deictic projection
8. metalinguistic
9. specifier-based
10. projection hierarchy
11. root

موجود در زبان کردی هورامی را بررسی کرده‌اند. از نظر آن‌ها، در زبان هورامی، وجهیت‌های پویا، تکلیفی و معرفتی به کمک فعل‌های وجهی بیان می‌شوند و هیچ کدام از فعل‌های وجهی مورد بحث در پژوهش، توانایی نشان دادن وجهیت گواه‌نمایی را ندارند و این زبان از سازوکارهای دیگری مانند زمان دستوری و عبارات واژگانی برای مشخص کردن منبع خبر بهره می‌گیرد.

میرزاییگی و دیگران (۱۳۹۸) به دلیل درهم‌تنیدگی و هم‌پوشانی ساختاری سه مقوله زمان، وجه و نمود، در بررسی گویش کردی خزلی، پنج وجه قابل‌بازنمایی را معرفی می‌کنند: اخباری، اخباری-تأکیدی، التزامی، امری، شرطی-آرزویی. این پنج وجه با مقوله زمان و نمود، در مجموع، پانزده حالت دستوری مختلف را در این زبان بازنمایی می‌کنند.

میرزایی (۱۴۰۰) نیز ضمن پذیرش چهار امکان وجهیت برداشتی^۱، گواه‌نمایی^۲، درخواستی^۳ و پویا، از نظر پالمر (۲۰۰۷)، تلفیق امکانات وجهیت و قطبیت^۴ را ابزاری برای کاربران زبان می‌داند تا به کمک آن بتوانند مفاهیم گزاره‌ای یکسان را در بافت‌های مختلف، با اهداف و معانی متفاوت صورت‌بندی کنند و در نتیجه، مقاصد کلامی متفاوتی را دنبال کنند.

۳- روش‌شناسی پژوهش

لکی جزو گروه زبان‌های غربی شمالی زبان‌های ایرانی است که در مناطق شمال و شمال غربی استان لرستان، مناطقی از استان‌های کرمانشاه، ایلام و همدان به آن گفت‌وگو می‌شود (دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۸۶۲). داده‌های این پژوهش باتوجه به ماهیت آن، براساس شم زبانی یکی از نویسندگان که گویشور بومی زبان لکی است، از گونه زبانی بخش مرکزی شهرستان دلفان -نورآباد لرستان، گونه مورد استفاده طوایف نورعلی و میربگ- انتخاب شده است. تحلیل داده‌ها برپایه دیدگاه پالمر (۲۰۰۱) درباره وجهیت است. پس از بررسی ابعاد وجهی [ma]، برای شناخت بهتر آن، جایگاه نحوی این عنصر نیز در ساختمان جملات لکی بررسی خواهد شد. نمودارهای تحلیل نحوی، براساس برنامه کمینه‌گرا^۵ و سلسله‌مراتب پیشنهادی چینگوئه (۱۹۹۹) خواهد بود.

پالمر (۲۰۰۱) وجهیت را به طور کلی نگرش افراد درباره گزاره‌ها در نظر می‌گیرد و آن را مقوله‌ای نحوی-معنایی می‌داند. او در گام نخست، مقوله وجهیت را به دو دسته تقسیم می‌کند: الف) نظام‌های وجهی؛ ب) وجه. به باور وی، نظام‌های وجهی، بیان مفاهیم وجهی از طریق عناصر واژگانی یا وندهای غیرفعلی است. هنگامی که برای بیان مفاهیمی همچون اجبار یا اختیار از واژه‌ها، و نه وندهای فعلی، استفاده شود با نظامی وجهی مواجه هستیم که در آن بیشتر بعد معنایی مقوله‌های وجهی مطرح است و نقش دستوری آن‌ها مدنظر نیست. نظام‌های وجهی، انواع وجهیت را شامل می‌شود که تعریف هر یک در ادامه خواهد آمد. پالمر (۲۰۰۱) وجه را دو نوع می‌داند: وجه اخباری و وجه التزامی که هر کدام از طریق وندهای تصریفی روی فعل بازنمایی می‌شوند. بنابراین، وجه یک ویژگی دستوری و نحوی است. نظام‌های وجهی به دو نوع کلی وجهیت گزاره‌ای و وجهیت رخدادی تقسیم می‌شوند. شباهت این دو نوع وجهیت که اساساً به آن‌ها ماهیت وجهی می‌دهد این است که هر دو نوع، دیدگاه شخصی افراد درباره گزاره هستند. این دیدگاه نیز می‌تواند نتیجه استدلال خود شخص باشد یا از شواهد بیرونی کسب شده باشد. از طرفی، تفاوت وجهیت گزاره‌ای و وجهیت رخدادی در این است که وجهیت گزاره‌ای نگرش شخصی گوینده درباره ارزش صدق یا میزان حقیقی بودن یک گزاره است؛ به این معنا که گوینده نظر خود را در مورد گزاره‌هایی بیان می‌کند که به وقوع پیوسته و عملی شده‌اند و قضاوت براساس نظر اوست. اما وجهیت رخدادی دیدگاه فردی گوینده درباره رویدادهایی است که اگرچه محقق نشده‌اند، وقوع آن‌ها محتمل است.

وجهیت گزاره‌ای به دو شاخه وجهیت معرفتی و وجهیت گواه‌نمایی تقسیم می‌شود. وجهیت معرفتی هنگامی استفاده می‌شود که گوینده قضاوت و دیدگاه خود را درباره گزاره‌ها بیان می‌کند. پالمر (۲۰۰۱) وجهیت معرفتی را سه نوع می‌داند: الف) وجهیت حدسی^۶ (حدس و نظر گوینده درباره گزاره است و قطعیتی برای رخداد گزاره در جهان خارج وجود ندارد)؛ ب) وجهیت استقرایی^۷ (تنها نتیجه ممکن از گزاره‌های موجود براساس شواهد قابل مشاهده است)؛ ج) وجهیت فرضی^۸ (نتیجه منطقی گزاره براساس پیش فرض‌هاست). نکته مهم درباره وجهیت معرفتی این است که هر سه نوع آن، برپایه قضاوت خود گوینده استوارند و براساس قضاوت و باورهای او

1. epistemic
2. deontic
3. polarity
4. minimalist program
5. speculative
6. deductive
7. assumptive

شکل می‌گیرند.

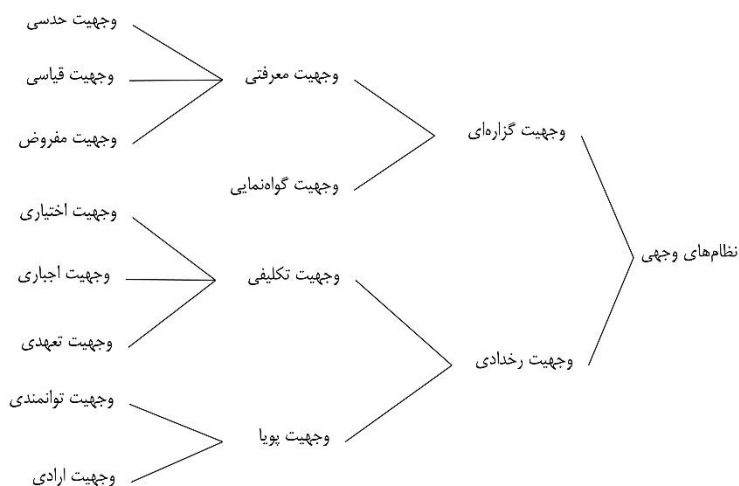
وجهیت گواه‌نمایی شاخه دیگری از وجهیت گزاره‌ای است. وجهیت گواه‌نمایی، همانند معرفتی، قضاوت و دیدگاه گوینده را نشان می‌دهد با این تفاوت که شاهد یا مدرکی برای باورپذیری و اثبات صدق گزاره دارد. این شواهد می‌تواند دانش عمومی درباره صدق یک گزاره یا تجربه‌های شخصی (بینایی، شنیداری و...) را شامل شود. در وجهیت گواه‌نمایی شاهد یا مدرکی خارج از حیطه قضاوت فرد، او را به نتیجه می‌رساند و در قضاوت فرد عوامل خارجی نیز تأثیرگذار هستند.

پالمر (۲۰۰۱) دسته دوم نظام‌های وجهی را وجهیت رخدادی نام‌گذاری می‌کند. این نوع، به رخدادهایی اشاره می‌کند که هنوز اتفاق نیفتاده‌اند؛ اما وقوعشان محتمل است. وجهیت رخدادی شامل دو شاخه وجهیت تکلیفی و وجهیت پویا است. در وجهیت تکلیفی، مفاهیم اجبار یا اجازه در انجام عمل را منابع بیرونی و خارجی بر فرد تحمیل می‌کنند؛ مانند قوانین و هنجارهایی که جامعه وضع می‌کند. اما در وجهیت پویا عوامل تأثیرگذار، جنبه درونی دارند و انگیزه درونی و ذاتی خود کنشگر عامل تعیین‌کننده در وقوع رویداد است. بنابراین، وجهیت تکلیفی با اجبار یا کسب اجازه از منبعی خارجی مرتبط است؛ درحالی‌که وجهیت پویا به توانایی یا تمایلات درونی و شخصی کنشگر مربوط می‌شود. پالمر (۲۰۰۱) در طبقه‌بندی موشکافانه‌تر، وجهیت تکلیفی را سه نوع وجهیت اختیاری^۱، اجباری^۲ و تعهدی^۳ می‌داند. وجهیت اختیاری در موقعیتی به کار می‌رود که کنشگر برای انجام گزاره آزادی عمل و حق انتخاب داشته باشد؛ درحالی‌که وجهیت اجباری برای انتقال مفهوم اجبار به کار می‌رود؛ به‌طوری‌که کنشگر برای انجام گزاره آزادی عمل و حق انتخاب ندارد. سرل^۴ (۱۹۸۳) معتقد است نوع سوم وجهیت تکلیفی یعنی وجهیت تعهدی هنگامی است که ما خودمان را به انجام کاری متعهد می‌کنیم.

وجهیت پویا نیز به دو نوع وجهیت توانمندی^۵ و وجهیت ارادی^۶ تقسیم می‌شود. وجهیت توانمندی به توانایی کنشگر در انجام گزاره و وجهیت ارادی به تمایل کنشگر برای انجام گزاره مربوط می‌شود.

پالمر (۲۰۰۱) مقوله‌های وجهی را نقش‌گذر^۷ می‌داند؛ یعنی نوع وجهیت یک عنصر وجهی در بافت‌های مختلف تغییرپذیر است. عناصر وجهی در بافت‌های مختلف می‌توانند معنا و نقش‌های متفاوتی داشته باشند و الزاماً دارای یک معنی و نقش ثابت نیستند. قائل‌شدن به مفاهیم معنایی مختلف برای یک عنصر، سوءتفاهم و برداشت‌های متناقض از یک پاره‌گفتار^۸ را در پی دارد؛ ازاین‌رو، پالمر (۲۰۰۱) بارها به اهمیت و نقش کلیدی بافت کاربرد در بررسی مفاهیم وجهی تأکید کرده است.

طبق آنچه گفته شد، می‌توان انواع وجهیت از نظر پالمر (۲۰۰۱) را در نمودار (۱) خلاصه کرد:^۹

نمودار (۱). نظام وجهیت (یافته‌های پژوهش)

1. permissive
2. obligative
3. commissive
4. J. Searle
5. abilitive
6. volitive
7. commuting terms
8. utterance

۹. این نمودار را نگارندگان براساس مطالب پالمر (۲۰۰۱) درباره انواع وجهیت ترسیم کرده‌اند.

در این پژوهش تلاش بر این است که ماهیت وجهی، نوع وجهیت و جایگاه نحوی واژه [mə] در لکی در چارچوب نظریه وجهیت پالمر (۲۰۰۱) بررسی شود.

۴- توصیف و تحلیل داده‌ها

توصیف و تحلیل داده‌ها در قالب سه زیربخش به این صورت انجام می‌گیرد که ابتدا با ارائه معادل‌های واژه [mə] در زبان‌های فارسی و انگلیسی، کاربرد و ماهیت آن در لکی بررسی می‌شود. در ادامه، براساس دیدگاه پالمر (۲۰۰۱) نوع وجهیت آن مشخص می‌گردد. سرانجام با هدف تعیین نسبت بین جایگاه نحوی این عنصر با معانی مختلف آن، جایگاه‌های نحوی مختلف ممکن برای این عنصر بررسی می‌شود.

۴-۱ ماهیت عنصر [mə]

مفاهیم وجهی در بیشتر زبان‌ها کم‌وبیش یکسان هستند. از آنجاکه زبان‌های هم‌خانواده مادر مشترکی دارند، وجود تشابه ساختاری میان آن‌ها محتمل است. از این رو، می‌توان چنین فرض کرد که فعل‌های کمکی وجهی در زبان‌های فارسی و ایرانی معادل‌هایی در لکی نیز دارند و با ترجمه جملات دارای مفاهیم وجهی از فارسی به لکی، می‌توان تا اندازه‌ای فعل‌های کمکی وجهی در آن را مشخص کرد. پالمر (۲۰۰۱) نیز در گام نخست برای تشخیص مقوله‌های وجهی، علاوه بر آنکه به دارابودن مفاهیم وجهی در مقایسه با زبان‌های دیگر توجه می‌کند، این نکته را در نظر می‌گیرد که یک واژه مفاهیم وجهی مانند اجبار، الزام، اجازه و توانایی را منتقل می‌کند یا خیر. در لکی برای بیان مفاهیم خواستن و باید و برای بیان وقوع گزاره‌ای در آینده از واژه [mə] استفاده می‌شود. واژه [mə] در لکی معادل فعل‌های وجهی فارسی خواستن و باید و فعل‌های کمکی وجهی انگلیسی must و should است. دبیرمقدم (۱۳۹۲) درباره ساخت زمان آینده در لکی می‌گوید: «زبان لکی برای بیان زمان آینده، فعل کمکی ویژه‌ای ندارد، بلکه از صورت مضارع فعل استفاده می‌کند» (ص. ۸۶۹). به نظر می‌رسد مفهوم آیندگی را نیز همین عنصر به کمک صورت مضارع فعل بر عهده دارد. در داده‌های (۶) و (۷)، [mə] همراه صورت مضارع فعل برای اشاره به زمان آینده به کار رفته است.

6. mə be-tf-i?

۲ش م - رفتن - التزامی خواه
«می‌خواهی بروی؟»

7. mə maʃin=æɪ be-fruʃ-i.

۳ش م - فروختن - التزامی واژه‌بست ۳ش م - ماشین خواه
«می‌خواهد ماشینش را بفروشد.»

در داده (۸)، این عنصر همانند سایر فعل‌های لکی، شناسه تصریفی می‌گیرد و معادل فعل واژگانی خواستن در فارسی است.

8. me=m kətaʊ-i bə-sin-əm.

۱ش م - خریدن - التزامی نکره - کتاب واژه‌بست ۱ش م - خواه
«می‌خواهم یک کتاب بخرم.»

در داده (۹)، دو کاربرد متفاوت این عنصر در جمله‌ای واحد نشان داده شده است. به این صورت که در ابتدای جمله اشاره به زمان آینده و در ادامه آن مفهوم واژگانی خواستن از [mə] استنباط می‌شود. در اشاره به زمان آینده، [mə] یک صورت ثابت برای همه شخص‌ها دارد و صرف نمی‌شود؛ در صورتی که در معنای خواستن همانند دیگر فعل‌های واژگانی صرف می‌شود و شناسه فاعلی می‌گیرد. به بیان دیگر، براساس تصریف‌پذیری یا نبودن [mə] می‌توان پیش‌بینی کرد که کدام مفهوم این واژه مدنظر است. اگر بتوان وندهای تصریفی را به آن افزود به احتمال زیاد معنای واژگانی و در صورت ثابت بودن آن برای شخص و زمان‌های مختلف، صورت وجهی این واژه مدنظر است. داده (۹) تمایز دو نقش متفاوت [mə] را به روشنی نشان می‌دهد.

9. mə ʔaw bæɪ-i, tɒni me=t?

واژه‌بست ۲ش م - خواه تو هم ۳ش م - خوردن - التزامی آب خواه
«می‌خواهد آب بخورد، تو هم می‌خواهی؟»

[mə] در برخی بافت‌ها علاوه بر معنای خواستن به معنی باید/می‌بایست به کار می‌رود. در داده‌های (۱۰) و (۱۱)، این عنصر معنای الزام و اجبار را به جمله می‌افزاید؛ به‌طوری که بدون آن مفهوم اجبار یا الزام در انجام گزاره برداشت نمی‌شود و نبود آن، می‌تواند مخاطب را گمراه کند. در این دو جمله، بدون وجود تأکید و الزام بر انجام کار، مخاطب به گزاره موردنظر اهمیت خاصی نمی‌دهد و ممکن است خود را در انجام دادن یا ندادن آن مختار بداند. در صورتی که با وجود [mə] حالت الزام و نوعی اجبار در انجام گزاره به کنشگر تحمیل می‌شود و خود را ملزم به انجام آن می‌داند.

10. mə sɤ zy hɜzgəɪ-ino tɑ be-ræsi-nonæ kare-ʔæ=tə

واژه‌بست ۲ ش-ج-کار-ج ۲ ش-ج-رسیدن/انجام‌دادن-التزامی تا ۲ ش-ج-بیدارشدن زود صبح باید/می‌بایست

«باید/می‌بایست صبح زود بیدار شوید تا کارهایتان را انجام دهید.»

11. mə dari-ʔæ=t ʔæ sər væxt b-æɪ-i tɑ xu byn-a.

۲ ش-شدن خوب تا ۲ ش-م-خوردن وقت سر به واژه‌بست ۲ ش-م-ج-دارو باید/می‌بایست

«باید داروهایت را به‌موقع بخوری تا خوب شوی.»

واکنش افراد به جملات دارای مقوله‌های وجهی، با جملات بدون آن متفاوت است. در مطالعات سنتی وجه، اعتقاد بر این است که فعل‌های وجهی برای شخص و عدد صرف نمی‌شوند (رحیمیان، ۱۳۷۸). غلامعلی‌زاده (۱۳۸۶) ویژگی‌های مشترک فعل‌های وجهی را این‌گونه می‌داند: ۱. افعال وجهی همواره به‌گونه‌ای ثابت همراه فعل ظاهر می‌شوند. ۲. افعال وجهی به‌تنهایی به‌عنوان فعل واژگانی به کار نمی‌روند و همواره یک فعل واژگانی همراه آن‌ها استفاده می‌شود. ۳. فعل وجهی همواره قبل از فعل واژگانی ظاهر می‌شود؛ اما ممکن است عناصر دیگری بین آن‌ها و فعل‌های واژگانی فاصله ایجاد کنند. ۴. در جمله‌های مرکب فعل‌های وجهی به قرینه حذف می‌شوند. همان‌طور که در داده‌های بالا نشان داده شده است، [mə] در مواردی که معادل فعل‌های وجهی فارسی و انگلیسی است به یک صورت ثابت به کار می‌رود و شناسه‌ای به صورت آن اضافه نمی‌شود؛ در معنای وجهی با یک فعل واژگانی همراه است و قبل از فعل‌های اصلی جمله به کار می‌رود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که [mə] یک فعل کمکی وجهی در لکی است.

پالمر (۲۰۰۱) معتقد است که فعل‌های کمکی وجهی جزو اصطلاحات نقش‌گذر هستند؛ اصطلاحاتی که نقش ثابت و مشخصی ندارند. این اصطلاحات می‌توانند چند نوع متفاوت از یک مفهوم معنایی را بیان کنند و در بافت‌های مختلف از مفهومی به مفهوم دیگر تغییر معنا دهند و یک عنصر وجهی واحد می‌تواند باتوجه به بافت، وجهیت‌های متفاوتی را بازنمایی کند. مقوله‌های وجهی علاوه بر مفاهیم معنایی، این قابلیت را دارند که نقشی دستوری مانند زمان را در جمله ایفا کنند. لاینز (۱۹۷۷) معتقد است مفهوم زمان در همه زبان‌ها روند دستوری‌شدگی^۱ را طی نکرده و در زبان‌هایی هم که این اتفاق افتاده است، لزوماً برش‌های سه‌گانه گذشته، حال و آینده ایجاد نشده است. از نظر او، بیشتر زبان‌های هندواروپایی تمایز زمان دستوری را به‌صورت دوگانه گذشته/غیرگذشته در زبان بازتاب می‌دهند و برای بیان زمان آینده از مقوله‌های وجهی استفاده می‌کنند. داده‌های (۱۲الف) تا (۱۲ج)، نقش‌گذربودن واژه [mə] (دارابودن ظرفیت‌های وجهی (دستوری) و وجهیتی (معنایی)) را نشان می‌دهند. در این داده‌ها، [mə] باتوجه به بافت کاربرد و نوع خوانش جمله نشان‌دهنده مقوله فعلی، مفهوم معنایی اجبار و ابزاری دستوری برای بیان زمان آینده است. در (۱۲الف)، کنشگر براساس عوامل و شرایط بیرونی، برای فروش ماشینش تحت فشار است و باید این کار را انجام دهد (نقش معنایی اجبار). در قسمت (۱۲ب)، کنشگر برای انجام گزاره فروختن ماشینش تحت فشار نیست و در صورت وقوع گزاره، با/را ده خود این کار را انجام می‌دهد و جمله خبری است (معنای واژگانی فعل خواستن). در داده (۱۲ج) از صورت مضارع فعل به‌همراه [mə] برای ساخت زمان آینده استفاده شده است (فعل کمکی زمان آینده).

12. a) mə maʃin=æɪ be-fruʃ-i.

۳ ش-م-فروختن-التزامی واژه‌بست ۳ ش-م-ماشین (را) باید

«باید ماشینش را بفروشد.» (تا بتواند پول خرید خانه را جور کند): اجبار و الزام

b) me=ti məʃin=æɪ be-fruʃ-i.

۳ ش م-فروختن-التزامی واژه‌بست. ۳ ش م-ماشین (را) واژه‌بست ۳ ش م-خواه

«می‌خواهد ماشینش را بفروشد.» (فعل خواستن: مقوله‌ای واژگانی)

c) mə məʃin=æɪ be-fruʃ-i.

۳ ش م-فروختن-التزامی واژه‌بست ۳ ش م-ماشین (را) خواه

«می‌خواهد ماشینش را بفروشد.» (قصد انجام کار در زمان آینده): فعل کمکی برای اشاره به زمان آینده

نتیجه اینکه با ارائه شواهد متعدد مانند: الف) معادل‌پذیری [mə] با فعل‌های کمکی وجهی در فارسی و انگلیسی؛ ب) ملاک سنتی صرف‌ناپذیری کلمه وجهی (رحیمیان، ۱۳۷۸؛ ج) ویژگی‌های چهارگانه فعل‌های وجهی در فارسی (غلامعلی‌زاده، ۱۳۸۶؛ د) ویژگی نقش‌گذر بودن فعل‌های کمکی وجهی (پالمر، ۲۰۰۱)، می‌توان [mə] را فعل کمکی وجهی در لکی دانست. از آنجاکه عناصر وجهی در نقش‌های متنوعی در جمله ظاهر می‌شوند، این واژه براساس بافت، دارای نقش‌های مختلفی مانند نقش واژگانی فعلی، ابزاری معنایی برای بیان مفاهیم وجهی اجبار و الزام و ابزاری دستوری برای اشاره به زمان آینده است.

۴-۲ وجهیت عنصر [mə]

در بخش ۴-۱، با ارائه داده‌ها و شواهد نشان دادیم که عنصر [mə] علاوه بر فعل واژگانی، یک فعل کمکی وجهی در لکی است که در ساخت زمان آینده و بیان مفاهیم وجهی نیز به کار می‌رود. در این بخش در چارچوب نظرات پالمر (۲۰۰۱) نوع وجهیت آن را بررسی خواهیم کرد.

در داده (۱۳)، عنصر وجهی [mə] علاوه بر آنکه فعل کمکی برای بیان زمان آینده است، به رویدادی اشاره دارد که باتوجه به بافت و نوع خوانش، وجود/اجبار در انجام گزاره را به مخاطب منتقل می‌کند. در بخش روش‌شناسی پژوهش اشاره شد که وجهیت تکلیفی بیانگر وجود انگیزه‌های بیرونی برای انجام گزاره است؛ درحالی‌که در وجهیت پویا، این انگیزه، درونی و با میل خود شخص است. در داده (۱۳الف)، خوانش همراه با تأکید بر [mə]، بیانگر وجهیت تکلیفی از نوع اجباری است؛ به‌طوری‌که مخاطب انتخاب دیگری ندارد و گویی شرایط به‌گونه‌ای است که عمل رفتن را به شخص تحمیل می‌کند. اما در جمله (۱۳ب) با خوانش تأکیدی فعل اصلی جمله، بسته به بافت کاربرد، نقش فعل کمکی زمان آینده و وجهیت پویا از نوع ارادی استنباط می‌شود. در این مورد، وجود اجبار یا الزام از جمله برداشت نمی‌شود و شخص در رفتن یا نرفتن مختار است. بنابراین، باتوجه به بافت کاربرد، [mə] بیانگر وجهیت‌های تکلیفی و پویا و وجه دستوری زمان آینده است.

13. a) mə bə-tʃ-i.

۲ ش م-رفتن-التزامی باید

«باید/می‌بایست بروی.»

b) mə bə-tʃ-i?

۲ ش م-رفتن-التزامی خواه

«می‌خواهی بروی؟» زمان آینده یا وجهیت ارادی

در داده‌های (۱۴) و (۱۵) نیز نوعی الزام و اجبار در تحقق رخداد وجود دارد؛ به این معنا که فرد برای تحقق گزاره، انتخاب دیگری ندارد و شرایط موجود نوعی الزام و اجبار برای انجام کار را به او تحمیل می‌کند و ممکن است فعل موردنظر انتخاب خود فرد نباشد؛ یعنی انگیزه و نیرویی خارج از اراده وی، او را ملزم به انجام کاری کند و نوع وجهیت تکلیفی است. حال اگر این اجبار و نتیجه انجام کار جنبه فردی داشته باشد و تبعات آن تنها به کنشگر برگردد، نوع وجهیت تکلیفی اختیاری است. اما اگر تبعات انجام‌دادن یا ندادن کار علاوه بر فرد، افراد دیگری را درگیر کند از نوع وجهیت تکلیفی اجباری است. در جمله (۱۴)، می‌توان چنین برداشت کرد که در صورت دیرپدارشدن یک نفر از خواب، سایرین نیز نمی‌توانند کارهایشان را انجام دهند و نتیجه انجام‌دادن فعل تنها به یک نفر معطوف نیست. بنابراین، نوع وجهیت آن تکلیفی و از نوع اجباری است.

14. mə sɤ zy hɜzgəɪ-ino ta be-ræsi-nonæ kare-tæ=tø.

واژه‌بست ۲ ش ج-کار ۲ ش ج-رسیدن/انجام دادن تا ۲ ش ج-بیدار شدن زود صبح باید/می‌بایست

«باید/می‌بایست صبح زود بیدار شوید تا کارهایتان را انجام دهید.»

در جمله (۱۵)، عواقب نخوردن داروها و تأخیر در درمان بیماری، تنها به مخاطب بازمی‌گردد و این جمله نه یک اجبار بلکه نوعی نصیحت است که فرد را از عواقب گزاره آگاه می‌کند؛ در نتیجه، وجهیت تکلیفی در این جمله از نوع اختیاری است.

15. mə dari-ɬæ=t ʔæ sær væχt b-æ.i-ta χu byn-a.

۲ش-شدن خوب تا ۲ش-خوردن وقت سر به واژه‌بست ۲ش-ج-دارو باید/می‌بایست

«باید داروهایت را به موقع بخوری تا خوب شوی.»

در پژوهش‌های اخیر وجهیت، نقش مسائل بافتی و کاربردشناختی در تعیین نوع وجهیت جمله بسیار پررنگ است؛ به‌طوری که بدون در نظر گرفتن آن، بررسی معنایی جملات کارآمد نیست (پالمر، ۲۰۰۱؛ لاینز، ۱۹۷۷؛ نروگ^۱، ۲۰۰۵؛ نیوتس^۲، ۲۰۰۱؛ هکرد، ۲۰۰۶). داده (۱۶) تغییر مفهوم [mə] در بافت‌های متفاوت و با خوانش‌های مختلف را نشان می‌دهد. در جمله (۱۶)، گوینده با استفاده از صورت مضارع فعل فروختن و خوانش تأکیدی فعل اصلی، به انجام گزاره فروختن ماشین در آینده اشاره دارد و در کنار مفهوم زمان، [mə] دارای وجهیت رخدادی، پویا و از نوع ارادی است. اگر همین جمله دارای خوانش تأکید بر عنصر وجهی باشد، از [mə] مفهوم باید استنباط می‌شود و جمله به این صورت تغییر می‌کند که گویی شخص مورد نظر در شرایطی است که باید ماشینش را بفروشد و انتخاب دیگری ندارد؛ بنابراین، نوع وجهیت جمله به رخدادی، تکلیفی از نوع اجباری تغییر می‌کند. در هر دو خوانش، هم‌زمان نقش فعل کمکی زمان آینده نیز بر عهده [mə] است؛ یعنی این مقوله وجهی هم‌زمان نقش معنایی و دستوری دارد.

16. mə maʃin=æɪ be-fruɬ-i.

۳ش-م-فروختن-التزامی واژه‌بست ۳ش-ماشین (را) خواه

«می‌خواهد ماشینش را بفروشد.»

مشاهده شد که در جملات دارای وجهیت پویا، با تغییر خوانش، نوع وجهیت نیز تغییر می‌کند و به تکلیفی از نوع اجباری تبدیل می‌شود که پالمر (۲۰۰۱) این ویژگی را نقش گذربودن فعل‌های کمکی وجهی می‌داند. علاوه بر پالمر، هکرد (۲۰۰۶) نیز چنین تغییری را در فعل‌های وجهی معمول و متداول می‌داند. او در دسته‌بندی کلی‌تر از انواع وجهیت، وجهیت‌های معرفتی و الزامی (تکلیفی) را ذیل وجه ریشه‌ای^۳ طبقه‌بندی می‌کند و تبدیل آن‌ها به یکدیگر را پدیده‌ای محتمل و معمول در زبان‌ها می‌داند. نروگ (۲۰۰۵) نیز تغییر وجه‌های متفاوت به همدیگر را می‌پذیرد و معتقد است که جهت تغییر وجه از الزامی به معرفتی همواره یک‌سویه نیست و در برخی موارد وجه معرفتی نیز می‌تواند به وجه الزامی تبدیل شود.

تغییر وجهیت [mə] در لکی براساس نوع خوانش را می‌توان به‌طور خلاصه در جدول (۱) بیان کرد:

جدول (۱). انواع وجهیت‌های [mə] در زبان لکی (یافته‌های پژوهش)

بدون خوانش تأکیدی	با خوانش تأکیدی
*	*
وجهیت رخدادی، پویا و از نوع ارادی	وجهیت رخدادی، تکلیفی و از نوع اجباری

۴-۳ بررسی نحوی

پس از بررسی ماهیت واژه [mə] و تعیین نوع وجهیت آن، بررسی جایگاه نحوی این عنصر در جمله، به شناخت دقیق‌تر مفاهیم معنایی آن و در نتیجه، ساختمان جملات لکی کمک می‌کند.

بنابر چینگکوئه (۱۹۹۹)، ساختار جمله‌ها حدود سی فرافکن نقشی^۴ دارد که هر کدام زیرگونه‌هایی از وجه، نمود، زمان و نفی را دربردارند و ترتیب سلسله‌مراتبی این فرافکن‌ها ویژگی نظام محاسباتی دستور جهانی است. او معتقد است که هر فعل کمکی جایگاه هسته فرافکن‌های نقشی را پر می‌کند، هر جایگاه تعبیر معنایی مجزایی دارد و قرار گرفتن یک عنصر در جایگاه‌های نحوی متفاوت، معنای ویژه‌ای به آن می‌بخشد. بنابراین، می‌توان تفاوت نقش‌های [mə] (واژگانی، وجهی و دستوری) در جملات مختلف را متناظر با

1. H. Narrog

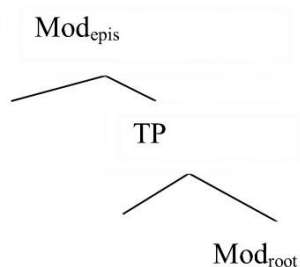
2. J. Nuyts

3. root mood

4. functional projection

جایگاه نحوی این واژه دانست.

برخی پژوهشگران باور دارند که جایگاه نحوی عناصر وجهی معرفتی^۱ از جایگاه عناصر وجهی غیرمعرفتی بالاتر است که به تبع آن عناصر وجهی معرفتی نسبت به عناصر وجهی غیرمعرفتی دامنه‌ای گسترده‌تر خواهند داشت (باتلر، ۲۰۰۳؛ پورتتر، ۲۰۰۹؛ چینکوئه، ۱۹۹۹؛ هکر، ۲۰۰۶، ۲۰۱۰). دقیق‌تر آنکه در این پژوهش‌ها جایگاه عناصر وجهی معرفتی بالاتر از زمان دستوری (T) و جایگاه عناصر وجهی غیرمعرفتی یا ریشه‌ای^۲ پایین‌تر از زمان دستوری (T) است. چینکوئه (۱۹۹۹) نیز بر این باور است که جایگاه وجه‌نمای (وجهیت) معرفتی بالاتر از هسته زمان و جایگاه وجه‌نمای ریشه‌ای (غیرمعرفتی) پایین‌تر از هسته زمان است.

نمودار (۲). جایگاه عناصر وجهی معرفتی و غیرمعرفتی (چینکوئه، ۱۹۹۹: ۵۵)

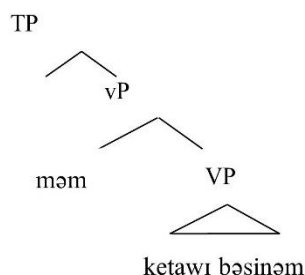
ریتزی^۳ و چینکوئه (۲۰۱۶) نیز یک سلسله‌مراتب از فرافکن‌های نقشی را در سطح جمله پیشنهاد کرده‌اند که بازنمایی (۱۷) بخشی از آن است. در این سلسله‌مراتب، فرافکن‌های وجهی (دستوری) بالاتر از فرافکن‌های وجهیتی (معنایی) هستند. فرافکن وجهیت معرفتی بالاتر از T و به بیان چینکوئه (۱۹۹۹)، فرافکن‌های غیرمعرفتی پایین‌تر از هسته زمان هستند (برای اختصار، تنها سلسله‌مراتب مربوط به وجه و وجهیت را که با موضوع پژوهش مرتبط هستند در اینجا بیان می‌کنیم).

17. Mood_{speech act} > Mood_{evaluative} > Mood_{evidential} > Mod_{epistemic} > T > Mod_{necessity} > Mod_{possibility} > Mod_{volition} > Mod_{obligation} > v

(چینکوئه و ریتزی، ۲۰۱۶: ۱۵۰)

در بخش تحلیل ماهیت و وجهیت عنصر [mə] وجود سه نقش متفاوت (واژگانی، دستوری و وجهی) با معنای مختلف برای این واژه ثابت شد. باتوجه به اینکه هر جایگاه نحوی تعبیر معنایی خاصی دارد (چینکوئه، ۱۹۹۹)، برای تبیین معنای متفاوت [mə] باید دست کم سه جایگاه نحوی برای آن متصور شد.

آجر^۴ (۲۰۰۲) جایگاه فرافکن‌های واژگانی^۵ را پایین‌تر از گروه فعلی کوچک^۶ و جایگاه فرافکن‌های نقشی را بالاتر از آن می‌داند. بنابراین، برای تعیین محدوده جایگاه نحوی [mə] در نقش فعل واژگانی، باید آن را پایین‌تر از گروه فعلی کوچک دانست. نمودار (۳) محدوده پیشنهادی جایگاه نحوی [mə] در مفهوم واژگانی را نشان می‌دهد:

نمودار (۳). جایگاه نحوی [mə] در نقش واژگانی آن (یافته‌های پژوهش)

1. Mod_{epis}

2. Mod_{root}

3. L. Rizzi

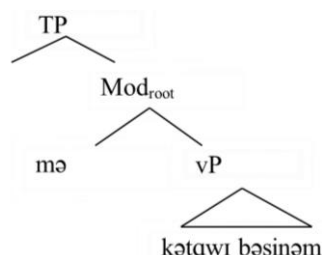
4. D. Adger

5. nominal projection

6. little vP

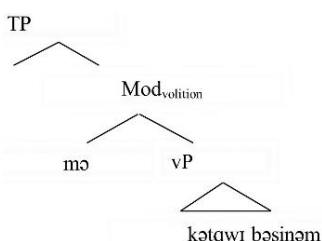
چامسکی^۱ (۱۹۵۷)، جکنداف^۲ (۱۹۷۲، ۱۹۷۷) و ورمبرند^۳ (۱۹۹۸) معتقدند که فعل‌های کمکی وجهی، افعالی واژگانی نیستند، بلکه عناصری کمکی‌مانند هستند که خارج از گروه فعلی ظاهر می‌شوند و در جایگاهی بالاتر از آن قرار می‌گیرند (عبداللهی‌پور، ۱۳۹۵). آجر (۲۰۰۲) نیز جایگاه عنصر زمان را در محتوی مشخصه‌ای T می‌داند. بنابراین، [mə] به‌عنوان فعل کمکی وجهی در ساخت زمان آینده باید جایگاهی بالاتر از محدوده گروه فعلی کوچک و پایین‌تر از زمان دستوری داشته باشد.

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، تعبیرهای متفاوت [mə] بافت‌ویژه هستند؛ علاوه‌براین، یک عنصر وجهی می‌تواند چند نقش هم‌زمان داشته باشد. بنابراین، بازنمایی نحوی ساخت زمان آینده و وجهی آن می‌تواند باهم هم‌پوشانی داشته باشند. لطفان‌خوش و درزی (۱۳۹۳) در تبیین جایگاه تظاهر نحوی باید ریشه‌ای، آن را در هسته فرافکن وجه ریشه‌ای در نظر می‌گیرند. بنابراین، وجهیت الزامی این واژه را می‌توان غیرمعرفتی و ریشه‌ای در نظر گرفت. از آنجاکه [mə] را معادل باید ریشه‌ای در لکی شناختیم، می‌توان هسته گروه وجهیت ریشه‌ای را به‌عنوان جایگاه نحوی [mə] در خوانش ریشه‌ای یا تکلیفی (الزامی) پیشنهاد داد:

نمودار (۴). جایگاه نحوی [mə] در نقش فعل کمکی زمان آینده و وجهیت الزامی یا ریشه‌ای

بازنمایی نحوی خوانش پویای [mə] را نیز طبق نمودار (۵) می‌توان در جایگاه پایین‌تر از فرافکن زمان و بالاتر از گروه فعلی کوچک، ذیل فرافکن وجهیت ارادی در نظر گرفت:

نمودار (۵). جایگاه نحوی [mə] در نقش وجهیت پویا (یافته‌های پژوهش)

بنابراین، وجود جایگاه‌های نحوی متفاوت می‌تواند دلیلی بر وجود طیفی از معنای مختلف برای این واژه باشد.

۵- نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، واژه [mə] در لکی بررسی شد. بررسی داده‌ها نشان داد که این عنصر مقوله‌ای واژگانی به معنای خواستن است و به‌همراه شکل مضارع فعل، نقش دستوری بازنمایی زمان آینده را در لکی بر عهده دارد. بنابر یافته‌های پژوهش پیش‌رو، [mə] علاوه‌بر نقش واژگانی و دستوری، در برخی بافت‌ها، رفتاری وجهی دارد. همچنین با توجه به تعریف فعل‌های کمکی وجهی نشان دادیم که این عنصر فعل کمکی وجهی نیز هست. تحلیل‌ها نیز بیانگر این بود که وجهیت آن با تغییر خوانش در بافت‌های خاص تغییر می‌کند؛ یعنی در بافت‌های دارای وجهیت تکلیفی یا الزامی، با تغییر تکیه و با خوانش تأکیدی، نوع آن از الزامی به پویا تغییر می‌کند که این نتیجه با نتایج پژوهش‌های مشابه در این زمینه (پالمر، ۲۰۰۱؛ نروگ، ۲۰۰۵؛ هکرد، ۲۰۰۶) همسو است. در نهایت، باتکیه‌بر اصول جهانی سلسله‌مراتب فرافکن‌ها، جایگاه‌های نحوی این عنصر مشخص شد و تفاوت‌های معنایی مختلف آن به جایگاه‌های نحوی مختلف برای آن منتسب شد؛ به این صورت که [mə] در جایگاه پایین‌تر از گروه فعلی کوچک نقش واژگانی دارد و در ذیل جایگاه فرافکن‌های ریشه‌ای و ارادی در کنار نقش دستوری زمان به‌ترتیب بیانگر وجود مفاهیم اجبار و اراده است.

1. N. Chomsky
2. R. Jackendoff
3. S. Wurmbrand

منابع

- ایوتوندی، علی (۱۳۹۹). دستور زبان لکی. قم: عصر جوان.
- دبیرمقدم، محمد (۱۳۹۲). رده‌شناسی زبان‌های ایرانی. جلد دوم. تهران: سمت.
- رحیمیان، جلال (۱۳۷۸). وجه فعل در فارسی امروز. *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، (۲۸)، ۴۱-۵۲.
- رحیمیان، جلال (۱۳۹۰). جنبه‌های صوری و معنایی عناصر وجهی در جمله‌های فارسی. *زبان و زبان‌شناسی*، ۷(۱۳)، ۳۳-۵۰.
- رحیمیان، جلال؛ عموزاده، محمد (۱۳۹۲). افعال وجهی در زبان فارسی و بیان وجهیت. *پژوهش‌های زبانی*، ۴(۱)، ۲۱-۴۰.
- رضایی، والی؛ بهرامی، فاطمه (۱۳۹۴). مبانی رده‌شناسی زبان. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- عبداللهی‌پور، منصوره (۱۳۹۵). بررسی وجه و نمود فعل در زبان کردی کلهری در چارچوب برنامه کمینه‌گرایی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه رازی.
- عموزاده، محمد؛ رضایی، حدائق (۱۳۹۱). بررسی مفاهیم وجهی زمان دستوری در زبان فارسی. *پژوهش‌های زبانی*، ۳(۱)، ۵۳-۷۶.
- غلامعلی‌زاده، خسرو (۱۳۸۶). ساخت زبان فارسی. تهران: احیا کتاب.
- لبافان‌خوش، زهرا؛ درزی، علی (۱۳۹۳). نگاهی به جایگاه نحوی «باید» و «شاید». *پژوهش‌های زبانی*، ۵(۲)، ۹۷-۱۱۲.
- مرادی، روناک (۱۳۹۲). فعل‌های کمکی وجهی در کردی سورانی. *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۱(۲)، ۱۱۷-۱۳۴.
- میرزاییگی، مسعود؛ گوهری، حبیب؛ خوشبخت، طیب؛ عزیزفر، اکبر (۱۳۹۸). زمان وجه-نمود در گویش کردی خزلی. *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۹(۲)، ۱۰۳-۱۲۱.
- میرزایی، آزاده (۱۴۰۰). رابطه قطبیت و وجهیت بندی در زبان فارسی. *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۹(۱)، ۱۱۳-۱۳۵.
- نرگویی کهن، مهرداد؛ نقشبندی، زانبار (۱۳۹۵). بررسی افعال وجهی در هورامی. *جستارهای زبانی*، ۷(۳)، ۲۲۳-۲۴۳.
- همایون‌فر، مژگان (۱۳۹۲). وجه و تأثیر آن بر نظام فعل در زبان فارسی. پایان‌نامه دکتری تخصصی زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.

References

- Abdollahipour, M. (2016). *Mood and aspect of Kalhuri Kurdish verbs: A minimalist approach*. M.A. Thesis in linguistics, Razi University. (In Persian)
- Adger, D. (2002). *Core syntax: A minimalist approach*. Oxford Press.
- Amuzadeh, M., & Rezaei, H. (2012). Modal functions of tense in Persian. *Language Research*, 3(1), 53–76. <https://doi.org/10.22059/jolr.2012.30295> (in Persian)
- Butler, J. (2003). A minimalist treatment of modality. *Lingua*, 113(10), 967–996. [https://doi.org/10.1016/S0024-3841\(02\)00146-8](https://doi.org/10.1016/S0024-3841(02)00146-8)
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and functional heads: A cross-linguistic perspective*. Oxford University Press.
- Dabir-Moghaddam, M. (2013). *Typology of Iranian languages* (Vol. 2). Tehran: Samt. (In Persian)
- Eutivandi, A. (2020). *Grammar of Laki language*. Qom: Asrejan. (In Persian)
- Gholamalizadeh, Kh. (2007). *Structure of Persian*. Ehya Ketab: Tehran.
- Hacquard, V. (2006). *Aspects of modality*. Ph.D. Dissertation, Massachusetts Institute of Technology.
- Hacquard, V. (2010). On the event relativity of modal auxiliaries. *Natural language semantics*, 18(1), 79–114. <https://doi.org/10.1007/s11050-010-9056-4>
- Homayounfar, M. (2013). *Modality and its impression on the verbal system in Persian*. Ph.D. Thesis in linguistics, Allameh Tabataba'i University. (In Persian)
- Labafan Khosh, Z., & Darzi, A. (2015). On the syntactic analysis of Persian modals: Šâyad 'Perhaps' and Bâyard 'Must'. *Language Research*, 5(2), 97–112. <https://doi.org/10.22059/jolr.2015.54187> (in Persian)
- Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vol. 2). Cambridge University Press.
- Mirzabeigi, M., Gowhari, H., Khoshbakht, T., & Azizifar, A. (2021). The tense-aspect-mood in Khezeli Kurdish. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 9(2), 103–121. <https://doi.org/10.22126/JLW.2020.4974.1401> (in Persian)
- Mirzaei, A. (2021). The relationship between polarity and clausal modality in Persian. *Western Iranian Languages and Dialects*, 9(1), 113–135. <https://doi.org/10.22126/jlw.2020.5372.1442> (in Persian)
- Moradi, R. (2013). Modal auxiliaries in Sorani Kurdish. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 1(2), 117–134. (In Persian)
- Naghzgoo Kohan, M., & Naghshbandi, Z. (2016). Modal auxiliaries in Hawrami. *Language Related*

- Research*, 7(3), 223–243. (In Persian)
- Narrog, H. (2005). On defining modality again. *Language sciences*, 27(2), 165–192.
- Nuyts, J. (2001). *Epistemic modality, language and conceptualization*. Amsterdam: John Benjamins.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality: Cambridge textbooks in linguistics* (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
- Portner, P. (2009). *Modality*. Oxford University Press.
- Rahimian, J. (1999). Mood in today's Persian. *Journal of Social Science and Humanities of Shiraz University*, 14(2), 41–52. (In Persian)
- Rahimian, J. (2011). Formal and semantic aspects of modal elements in Persian sentences. *Language and Linguistics*, 7(13), 33–50. (In Persian)
- Rahimian, J., & Amouzadeh, M. (2013). Persian modal verbs and the expression of modality. *Language Research*, 4(1), 21–40. (In Persian)
- Rezaei, V., & Bahrami, F. (2014). *Fundamentals of linguistic typology*. Shahid Beheshti University. (In Persian)
- Rizzi, L., & Cinque, G. (2016). Functional categories and syntactic theory. *Annual Review of Linguistics*, 2(1), 139–163.
- Saeed, J. (2009). *Semantics* (3rd ed.). Wiley-Blackwell.
- Searle, J. (1983). *Intentionality: An essay in the philosophy of mind*. Cambridge University Press.